

38 - GEEL II - HEESO-GEELOOD

Axmed Nuur Maanta dooddeennuu waxay noqon doontaa, odayaal, "Heesaha xoolaha nool" oo aan ula jeedno shanta "meesi" ama shanta "weriyaal". Iyaga ayeynu isku dayi doonnaa in aynu ka tirinno heesaha soomaalidu ugu heesto oo caanka ah oo "folklor"ka ah oo aan la aqoon ninkii tiriay, lakiinse dhaxalkii soomaaliyeed ah. Haddaba bal aan u horreysiyo geela oo ah meesiga soomaalidu ugu jeceshahay oo sidaa darteed ay ku magacawdo "boqorkii xoolaha". Haddaba bal aan Fiqi Buraale wax ka weydiyo geela heesihisa.

Fiqi Buraale Geela heestiisa wa fara badan tahay, inkastoo anigu aanan hayna, haddana wax uun baan ka xusuusnahay, maxaa yeelay yaraanteydii intii ka dambeysay faro kuma dhigin xolo oo reer magaale baan iska ahaa. Hasa ahaatee marka ay tahay heesta carrabada amase heesta shubaasha oo biyo-qaad geelu uu yahay, amase loo gabyaayo wax baan ka xasuusnahay. Haddana waxaan ka billaabaya marka geelo uu soo guulo oo Hawd oo kale yimaadoo soddon qado ceelalyaduna ka soo horreysaa oo darka lagu qooyo yeelka. Darka waxaa weeye meesha kaalinka, yeelkuna waa wixii wax lagu shubayay oo ama maar leh ama wadaan leh iyo wixii kale ee soo raaca.
Heesaha aan ka xasuusnaha oo ku saabsan marka uu ooman yahay ee la horaayo waxaa ka mid ah:

*Hoo, hoobiyooow haa!
Hoo, hoobiyoo haa!
Cagta saartaye
Caalimiintiyo
Caadilkaw maqan.*

Heestan waa duco, waxaana la qaadaa marka shubidda la billaab, hadbana waxaa ceelka shuba intii shubi karta. Waxaa laga yaabaa labana ay dhex-dhexaadda taagan yihiin, ninna uu isha ugu jira, ninna uu xagga faylka joogaa. Haddaba yeelkii waa la qooyay, darkiina waa loo wanaajiyay, geeliina waa horan yahay, inankiina waa soo horaayaa marka uu yeelka buuxsamo ayaa inankii horaayay la yiraahdaa "laba soo daa, ama saddex soo daa", maxaa yeelay ceelka marna laba kaalin laga qabsadaa marna hal kaalin, waxayna ku xiran tahay hadba sida ceelku nafis u leeyahay oo tusmadiisu tahay.

Markaa kaddib misana waxaa lagu heesaa:

*Indhoyologlaw
In la nacay mood,
Waase la ogyahay*

Mid kaloo guubaabo ah baa la qaadaa:

*Waatanoo timi
Waana teennii
Waana tuban tahay.*

Geela markii la soo horo waxaa la soo daynayaa hal-jileec la leeyahay biyaha ha u hor-marto, ayaa marka hore la soo daayaa, waayo waa kala mudan yahay ama kala madisan yahay. Waxaana la yiraahdaa:

*Hore ayaa hawl qaba
Habaarna u dheer.*

Haddaba lurkas uusan ninkii joogsanayn ee hadba gees u cararayo, laakiin geelii soo jiiray isagoo u baahan biyihii in uu cabbo, ayaa misna la habaaraa, kolkaa saasaa erayga loo yiri.

Markii geela hormo la soo daayo, inkastaba tiradeedu ha la ekaatee, waxaa la yiraahdaa:
*Shifo ku af-saar
Oo shar kuuma le.*

Geela biyaha markuu afka saaro oo saydho waxaa la yiraahda:
*Kuwaad saydhaa
Ma sunkaabaa
Mise waa suruq.*

Waxaa kaloo la yiraahdaa:
*Faruurdhabadkaa
Nin fudfudud iyo
Fulaa ka balbala.*

Dhega weyne Markii geelu tuban yahay oo biyihii afka saaro oo shubaashii socoto waxaa la yiraahdaa:
*Jeer hormo iyo labo
Hoosta ka cabbaan
Heestu waa u belo.*

Markii ninkii hoose wadaanta degdeg u soo bixin waayo oo biyuhu kala go'aan waxaa la yiraahdaa:
*Hooseeya hurdoow
Layna hiifyoo
Layna haaraan.*

Daahir qarshe Af Heesta geelu way fara badan tahay, hawshiisa bayna ku xiran tahay oo ku soo baxdaa, ninka shubaayaana mar haddii uu wadaanta gacanta ku hayo, sida durdurka bay isaga socotaa, waxana la yiraahdaa:
*Xoolihii gabannada
Loo godlaayee
Loo gayax marayoo
Ay gartood tahay
Yaa ina soo galay.*

Axmed Nuur Waxa kale oo la yiraahdaa:
*Haddii ay taal iyo
Hadday tuban tahay*

		<p><i>Waa tolley oo Looma kala tago.</i> Markii ay hawshu isku dhacdo oo aad u kululaato maxaa la yiraahdaa Fiqi Buraaloow?</p>
Fiqi Buraale		<p>Meel uu qaabishan yahay anigu garan maayo, laakiin waxaan xasuusnahay in la oran jiray:</p> <p><i>Intay gabannadu Gaarayaan oo Gaamurahayaan Waa guù keliyee Anba maan guro.</i></p>
Axmed Nuur		<p>Ninkii kale ma wuusan oran:</p> <p><i>Wadaantii weyn Walaalaa shuba Hadday waydana Wiil iyo abtigi.</i></p>
Daahir Qarshe	Af	<p>Wuxuu yiri, geela heestiisaa waa badantahay: <i>Walaalo is jecel Wiil iyo abtigii Wiirigeeyay.</i></p> <p>Taasi waxay tilmaamaysaa in lexejeclada geela labo kastaaba isku seegaan. Mar kale wuxuu yiri: <i>Wiilaan turuqyada Tumaal qabaniyo Tuug uga ekayn Kuuma taliyoo Kuuma tuur lulo.</i></p> <p>Mar kalena wuxuu ku leeyahay: <i>Waxba warisey Wanaagga candhada Haygu wiicinoo Haygu weyrixin.</i></p>
Axmed Nuur		<p>Wuxuu kaloo yiri: <i>Geel haddaan galoo Caatose aan ahay Walle waan cayili jiray.</i></p>
Daahir Qarshe	Af	<p>Mid kaleeto wuxuu yiri: <i>Maxaad Hadilaay Hubma sidatide Himmida cidla ah Hawd u mirataa.</i></p>

Hashii buu halkaa ku canaanayan oo ku leeyahay miyaad caqli

la'dahay, hawd cidla ah baad iska mirataa iyada oo aan cid kula joogin è.

Axmed Nuur Dhega Weynoow, waa tii uu yiri:

*Xaloo layl baan xulubnaa
Xilligaa iyo xidkahaan jiray.*

Ee adna maxaad oran?

Dhega Weyne Marka xoolaha la shubayo ninka wadanta qumaati buu u soo tuurayaa oo waa nin xoog leh, midna waa la dhacdhadayaa oo iyadoo maran oo kala bar ah buu keenayaa, illaa rag ma sinna e, kolka uu iyado oo maran uu keenayo ayaa la yiraahdaa:

*Hargo maran
Sida hawli
Kama tegin
Hawlina u dheer.*

Mar kalena iyadoo la caayayo baa la yiraahdaa:

*Gacmo leelane
Waa gashaantiye
Maa la guursado
Oo gar loo xiro.*

Haddaba ssawirkii jiray iyo kii geela horayey wadaanba ma yaqaanniin, raggi guriga jiray oo habka iyo sida wax loo waraabsho bartay ayaa geelii shubaya:

*Saawir jiray
Sibrahedu soogan yahay
Oo sambab weyn yahay.*

*CHEELKAABA MA SOO GELIN:
Dhex ka liicyada aan
Dhergin aqoon
Maxaa laga dhalay.*

Markii xiga wuxuu yiri:

*Qaatana dheregaye
Marka qaankiyo
Qublahaa haray.*

Taa waxaa la yiraahdaa marka geela curadda ahi cabbo oo duqdi xumayd, aarankii iyo awrtii baa haray.

Markii ay biyaha qaban weydo oo ay cabbi weydo waxaa la yiraah:

*Jaawo shalay bay
Jeegxiirradu joojiyeenoo
Jid ku maaleen
Oo ul lagu jaray
Ayan daaq jirin.*

Wiilashii uu shalay kaga yimid buu canaanayaa.

Axmed Nuur Markaa buu haddana wuxuu yiri:

*Jaleelada Hawd
Oo jirdaha weyn
Biluu jamayoo
Jaleefana u tumay.*

Daahir Af *Shaloo layl bay
Laalufaysoo
Laal u aallayd
Mar kalena wuxuu yiri:
Sidii gaashaan
Nin gurrani sido
Giddii shalaybaa
Gurraac loo waday
Oo ay gamboollayd.*

Marna wuxuu yiri:

*Adoo soo tubay
Nin kuu tiriyaa
Waa nin taag gabay
Ama tooga leh.*

Taas macnaheedu waxaa weeye: waa nin taag gabay, waxaa looga jeedaa nin aan tabar lahayn, ama tooga lehna waxaa looga jeedaa oo looga dan leeyahay nin meel ku degdegaya, waayo waxaa la doonayaa in geelu illaa uu fulo aanu meelna eegin.

Fiqi Buraale Wuxuu yiri:

*Hawli waa tii
Laysla hariyaa
Heelna waa tii
Hablo joogaan.
Wuxuu kaloo yiri:
Geeridaadana
Gaawe maran iyo
Gaajo laga qaad
Geeridaydana
Guryo ba'ay iyo
Gablan laga qaad
Geerida haweenan
Guur la filo iyo
Guursi laga qaad.
Wuxuu kaloo yiri:
Adna jaawoy
Mid jid waaq
Maalin jabayoo*

*Dooxa jerereed
Jeer lagaa helay.*

Axmed Nuur *Qorraxeey iyo
Qabridaharraa
Qaw lagaa helay*
Waa tuu yiri ninkii heesay, ee adna maxaad oran Cabdi Axmedoow
(Dhega Weyne)?

Dhega Weyne Geela marka uu cabbayo, haddii uu ciidanku ku yaraado, waxaa la yiraahdaa:

*Darkaba arkaye
Allow dirirtaa
Duul la'aaneed
Haygu soo dayn.*

*Wuxuu kaloo yiri:
Jeer uu doqontiyo
Duraysaha diro
Ama aan dogobbada
Dacda yaalyaal
Dagaal ula tago
Dareer ma hollado.*

*Wuxuu kaloo yiri:
Cabbi weydaye
Carro mood bay
Ceeleka ku ogtahay*

*Wuxuu kaloo yiri:
Hal dhallaan shubay
Hadday dheregtana
Dhareer ka idlaa.*

Axmed Nuur Wuxuu kaloo yiri:

*Suuba saganey sidii miihide
Ma socdaalkaa lagaa soorinoo lagaa soo sabay
Mise soolkaa sabin xumada leh.*

Daahir Af Wuxuu yiri:
Qarshe
*Nimaan lulatada kuugu laabin
Waa ku lumiyaye kuuma laylyana.*

Axmed Nuur Wuxuu kaloo yiri:

*Dhexyar Diinleey
Yaan dhurwaayadu
Dhexda kaa helin.*

Fiqi Buraale Wuxuu yiri:

*Derbi caga weyn
Darka loo dhigay
Daahsan mahayee
Wayska dumiyaa*

Markaa uu waaninayey geela, waxuu kaloo yiri:

*Mee rasaasay
Mee raggeedii
Soo ruglbyn jiray.*

Dhega Weyne: Wuxuu yiri:

*Dhega weetoooy
Mulki nin uu dhaqay
Meel xunse u maray
Maal uu bixiyo
Muquuno u diid.*

*Suuq ninkii dhaqay
Seexanwaayoo
Soor la goday iyo
Siige la horsocoy*

*Go'dooy geesigu
Geel la'aan diid
Geerise u dhalay*

*Qosol geenyoy
Naag an gob ahayn
Gaarina u dhalan
Kaama geyn karo.*

*Nin gar hawd ah leh
Oo la gowracay
Gashi bixiyaay.*

*Gaari xirantiyo
Naag la gaataba
Adaa gooyoo
Lagaa geeyaa.*

*Haruurkaagii hareerta caddaa
Haysan waayaye halay naga hoo.*

*Bawda nayluhu barqadii guga
Bire dhamay oo bacaadsaday
Been u sheeg badaw.*

*Boorle geel jiray
Adoo bil maqan oo bar kaa lumay
Baylahdaaddiyo
Badidaa wari.*

Daahir Qarshe af *Qawl Af-Laaqooy
Qoro ma lihide
Qawraxada da*

*Wiilka Fuliyooow
Feera cawsliyo
Feyiga oge
Oo yaan lagaa furan*

*Haddaad wabax tahay oo waddada mari
Weynidaa oo wanaagsanidaa
Waxse kuu dhiman adoo waaroo
Aan wadba lahayn.*

*Luqma liiglow lugba meel saar
Oo ku laafyoo.*

Dhega Weyne *Togoogo ubbooy nin tablaa dhaqa
Nin tablaa wada
Nin tun laa shuba.*

Dahir Qarshe Af *Waa'digii rimay oo ratiga dhalay
Oo rag kaa dhalay oo misna rimay
Raamaleey dhalay oo laguu raray.*

Fiqi Buraale *Geela marka uu wabax yahay, cawska ama qoriga ama laf, wax adag buu calaashadaa, markaas buu yiri:*

*Quud u taabuco
Qurbud meel lehba
Waa qubnan jiray.*

Daahir Qarshe Af *Shaluu lumayoo laamo yare quruc
Oo lugtoole ah hoosti laabnaa.*

Waxaa la yiraahda markii uu biyaha cabbi waayo oo uusan shalay caws cunin, har wanaagsanna helin.

Dhega Weyne *Awrka xalay miray oo maxoobiyay
Mayro nirig iyo madoobe ratuu
mid uun kaga tagay.*

*Hasha ...ma ragaalbaa
Roorayoo ruugga sare tagay.*

*Maqaal-harimow maalin hawleed
Wii hagoogtaa waa habaar qabe.*

*Ceel an kuu galay ciil uma qabtide
Cawska dibedda ah
Aay caruuruuhu kaa celceliyeen
Ciil ma ku qabtaa.*

*Bal garwaaqsoo ninka kuu galay
Gara bidix iyo gar ma leeyahay.*

*Caanahaaga calooshey tagin yaa
Cod waa iyo ciidan xumida leh.*

*Haddaan dirirtaa rag u daba maro
Allow lay dilo oo aan lay dayn.*

*Muraa-seenyoy maalintii ceel
Meel an joogaba muraadku i qabay.*

*Caweer-guuxaay caawey guul tahay
Cidda hoose iyo uma gudo.*

*Gooray wadaaddadu wardiyeenoo
Wayso qaateen/
Weehad nirigtii wanaagsane dhalay
Waab lagaa geli.*

Daahir Af *Xaluu Gabantii geed la waabiyo
Guure kaga yimid oo hadduu garan.*

*Awrka riixaa asaan riminine
Rafaad meel leh iyo ragaad uga daran.*

*Iaba dhiilkii dhuitayga ahaa i ma dhoorine
Weyga dhimay xalay,
Anna dhabasada dhoori maayee
Waa ka dhimayaa.*

Fiqi Buraale *Geelu waa xoolaha soomaalidu dhaqato kan ugu ammaan badan oo ugu dagaal badan, uguna dhibaato badan, soomaaliduna aad bay u jeceshahay oo gabayga iyo heestuba asaga ayey ku hal-qabsataa. Haddaba markii uu geelu soconayo oo la doonayo in uusan wabax-taraarin oo geel tagay tiigsan, waxaa la yiraahdaa:*

*Geelu geel fulay gaari mahayee
Ha ka daba fulo.*

*Ninna isagoo tilmaamaya degenaanshihiisa iyo miisaankiisa wuxuu yiri:
Ma-naxaankii maroodiga dhalay may nasayaa.*

Dahir qarshe	af	<i>Qawleey quruxdii kaama qubannine Awrka qoor iyo qaalmahaa sida.</i>
		<i>Marna wuxuu yiri: Awrka fiidkii ka fogaayoo Feeraha midig iyo faanaha socoy. Mar kalena wuxuu yiri: Adaa feeyiga fiida dawgii Feetinka iska dhowr.</i>
		<i>Qoriga mudaya weeye feetinka oo uu leeyahay iska ilaali.</i>
Dhega Weyne		Geelu mar waa colaad, marna waa maruu soo carraabiyo, marna waa la shubayaa. Habeenkii marka aad ayda kula dib-jirto oo ay mugdi tahay, dhulkuna hawd yahay, hal foojigaa ah baa geela kuu hor socota, xeradii iyadaa garanaysa. Sidii ay u socoto bay xeradii galeysaa. Wuxuu yiri:
		<i>Magool xeradii muuqan maysee Mutammitiyo malay ku waddaa.</i>
		<i>Wuxuu kaloo yiri: Shaloo laylay laalufaysoo Laamay feedhiyo.</i>
		<i>Marna wuxuu yiri: Liq lafaha dheer oo labaatan ah Layli kaa tabac oo lug kaa jabi.</i>
		Layli geel iyo layli goronyo baa meel ku wada legdamay oo mid lagu legday.
		<i>Libaax-Geenyooy libaax kuma cuno.</i>
Fiqi Buraale		Wuxuu yiri:
		<i>Sidii farow diday Oo fardo eryeen Eyro fadal weyn.</i>
Daahir Qarshe	Af	Marna wuxuu yiri:
		<i>Agoon koriyay Allow ku ogow.</i>
		Marna wuxuu yiri isagoo u ducaynaya:
		<i>Waad na korisaye kab cidloon iyo Kadalin ha gelin.</i>
Dhega weyne		Wuxuu yiri:
		<i>Wiilal habarla'ah bayhabeysoo</i>

Oo hooyadood tahay.

Daahir Af Wuxuu yiri:
Qarshe

*Adbaan ku hayaa
Maxaan habar kale oo hallaago leh
Hooyo ka irah.
Dhega weyne
Qaalmahaagaa sidii qori deleb
Laysu qorayoo qarba cayn yahay.*

Marna wuxuu yiri:

*Sidii bari-dhow berri. Carab iyo
Badda laga helay
Aaran Bullallow buste ma huwaday.*

Marna wuxuu yiri:

*Aarankaaga ay mareer leh iyo aftin daaqayn
Addimada iyo afka ka candhow.*

Marna wuxuu yiri:

*Adoo qararida ayda qaranka leh
Qaarka sare iyo qoorta kula jira
Oo qajida guran
Qawile Allee cirka kugu qubay
Oo ku wada qoo.*

Mar kale wuxuu yiri:

*Ashahaadana allaa igu lahaa
Abaal gibinina adoogay iyo adaygu lahaa.*

Misna wuxuu yiri:

*Ayrooy maantaba waa amuuroo
Awro rarantiyo aaraa ku hor maray.*

Wuxuu kaloo yiri:

*Abeer Buulloow laguu baahane
Ragga boorka leh mid un buul geli.*

*Abeer nimaan baran
Aroos dalabliyo
Aruu siistaa.*

*Abeer ibayare
Aroos ima gelin*

Abaalse i mari.

*Warda-xariglaay waaga jiilaal
Weyrax mooyee weydi kaa dheer.*

*Abeer kaaga abaar mal
Iyo awa-la-booddo leh.*

*Awrka qoorow oomi mayside
Tan irmaan iyo aaranka ha layn.*

*Haddaan feeraha ka fiyoobahay
Aasan furintii faddada u rido
Adduun baan fulin.*

*Caloolaha weyn ee bar caws yahay
Barna cimil yahay
An haygu cabsiin.*

Daahir Af Marna wuxuu yiri:
qarshe

*Faanimaynee feerihii kogay
Waa kuwaa fiday oo fadda tagay.*

Dhega Weyne Ragga hubtida
 Meelaan ka hadliyo
 Meelaan hugmaba
 Soo hagaagoo
 ligu soo hiro.

*Haddaan muruqyada midba mar u rogo
Waa mantagi jiray.*

*Gorgorraynta iyo gacmaluxidda
Yaa geelu ku cabbaa.*

*Saaddambe haddaa kaymo sool wayn
Oo sagaaro leh oo sinan kulul
Yaad ka sayndhaban.*

*Saddex-boqol iyo siddeetan habeen
Uu sidkaa yahay
Sabool sugi waayay oo ku soo saar.*

*Si guluf baxay aan wax weli gelin
May garseeyaay*

*Fiidadowgii meelan loo filin
Fiirsan ogey.*

Uur-jirabloow iskajeedshaye

Kii jiraa jabay oo jirjir u dhacay.

*Laafyahaygiyo laska suuleed
Ladaay labaduba waa ku lumiyeen.*

Daahir qarshe Af *Sidii ugub ida
Ilmo laga dilay
Uubayeeyaaay.*

*Adoo jiifada oo jarmadoo
Oo wax soo jaray
Jiica webi iyo jeerin kuma mudo.*

*Hadday dheregtiyo hadday dhalataba
Dhabaaba cawaal.*

*Il-madoobey aay mareer weyn
Ilmo ku higsade.*

*Il-madoobey nin ayaan laa kaa umuliyoo
Arooryada hore ilmo ku hor dhiga.*

Fiqi Buraale *Dhergimaayde adigu haw dhiman
Oo ha dhabar jabin.*

Dahir Qarshe af *Markuu toban dhalo miyeey meeyay tiigii
Tuuggu dhalayoo kaa togtaan jiray.*

*Markuu xero galo xumo adigiyo
Xaamatuurradu iiga xoog badan
Xarbigeedana anuun baw xiran.*

Dhega Weyne Wuxuu yiri markii uu geela cir-weynaantiisa ka cajabay (geelu aad buu u biyo-cab badan yahay):

*Oo raggii jabay
Rag ma noolee
Rawax geydhooy*

*Yaa quldhubatada aan la goyn karin
Qawleey kaa dhigay.*

*Qolqollaaleey ma qol baan qoyin
Oo qallalan weli.*

*Sidii haad kacay oo heeda daabay
Sidii goranyadii oo gabbal u dhacay
Meel gelgelin leh iyo gabbood hurudooy.*

Dhega Weyne *Doob jilijilis weyn oo jir dhagaxa leh
Yaa jinnigii sida*

*Maxaa loo yiri:
Gar-madoobaha gugii maalaa gaydha hore shuba;
Maxaa loo yiri:
Wiilaay fadushoo faanantaa shuba?
Maxaa loo yiri:
Wiilay qalatoo qaawan baa shuba?
Maxaa loo yiri:
Wiilay dhugatoo dhudhun leh baa shuba?
Maxaa loo yiri:
Wiil balxaday oo baarriyaa shuba?*

*Soohan geydhooy soo hagaagoo
Soo humbaaley.*

*Kuuba yeeraye kadkadlayntiyo
Kaalin dhaafkani Kuuni waa caro.*

*Kuwii marayda
Maydabta irmaan
Maali jirayooy
Waa ka maran tahay.*

*Geela oonkiyo soo aroorshaba
Waa axdi Allo waysku ogeyn.*

*Kuwii firimada foodka ku hayoow
Saaka Furaleey sow la filimayn.*

Daahir Af *Waa maroodiye muu mar dhaansado
Oo midmid u fulo.*

*Waa tan gi' lehe gaabinaysee
Guhaad oloshaye ma gu' baa dhow.*

Macnaheeda waxaa weeye geelu xilliguu yaqaannaa.

*Meel qar-oodan ah oo qax loo degay
Qaylo yuusaay.*

*Qoorlajaaleey qoor ay joogtaba
Qoro go'an qaar rag baa yaal.*

Fiqi Buraale Intay gabannadu gaarahayaanoo gaamurahayaan
Waa gu' kaliye maa anba guro.

Dhega Weyne *Allow sabo ceel
Sange faras iyo
Saf kaa erin.*

Laaska mirifta leh aan malluugnahay

		<i>Meertay meeratyee meel ka roon hel.</i>
		<i>War ear(?) qaalmihii wareareegee Ma war doon baa.</i>
Daahir Qarshe	Af	<i>Wiil ay korisoo karti leh baa shuba. Adaa jiir lehe abaarahaa jiir Adaa luqun lehe laac inoo dhawr.</i>
Dhega Weyne		<i>Haddii jiilaal jito jiitoo oo jiitin adag dhigo Jaawooy adigiyo wiil jamaal buu jiir ku harayaa.</i>
		<i>Biluu tanigu tagoogada qabay Oo u taag waa oo la tarabiday.</i>
		<i>Luqmaliiitooy lugba laan saar Oo ku laafyoo.</i>
		<i>Saddex sane saddex ma ogtahay: In rag sare kacay In sange cayilay In sibraar qoyay.</i>
		<i>Tumaatida waran oo wadnaha tegin Wallee Timiraay lagaagama tago.</i>
		<i>Gaalo socotaa iyo nin sirwaal leh Sallidkaba arkaye Wallee Seenoooy kaama samir sani.</i>
		<i>Tiir-afkaakooy maalintaad timid Tayda daayoo taada uun u bog Oo ha ii turin.</i>
Daahir Qarshe	Af	<i>Mayraq-leedooy taa u maqnaayoo Yaa u maqaar lulay.</i>
		<i>Qawl-aflaaqooy qoro ma lihide Qawrada daa.</i>
Fiqi Buraale		<i>Faay nin feetaa faruurta qabsadayoo Nin faras leh baa feedha ka eryaday.</i>
Axmed Nuur		<i>Ku dhaqsada..</i>
Dhega Weyne		<i>Awrka biixaa... Meela loo maray muuqan maayaan</i>
		<i>Sidii duullaan dal-yaqaan wado... Soo wado ha soo dego.</i>

*Cawsha webiga iyo...u egey
Miyeey ku cesheen, miyaad...
Sow codkaagana ceelka kama garan*

*Raggaan ciilkeed ceelkaba u imi
Haygu garatee hayga celinina*

Haygu garatee hayga kala rogin

*...oo habaar qaba oo hagoog weyn
oo halgaad kulul yuu hor-joojiyay.*

*Caanahaaga caloosha u degin
Baa cod-waagiyo ciidan xumida leh*

*Caanaha saxarra leh...waa na siin jiray
Sanuunta udgoon waa na saaqdaye
Ma adigaa dilay oo sibraha ku dhuftay.*

*Haddaan gaaddada...guul iyo geeyo kaga ool
Geel jorowbe geedka kama iman.*

*Geel nin waaya...gubayoo...
Wilaan maalin waalayo
Cararoo warmaha qooy.*

*Qayib qoyska leh jeeruu quun galoo
Oo nirgaha quba-quule dumadkiyo...kama haro.*

*Mirga yay ka cadoo
Xawaawiyoo xoomiyay xagan
Meel xabbada badanoo xinjiri taal
Oo rag ku xarbiyyay ayaad ololaad
Qayri dabarrow dad nin kaa hayaba
Daawo looma leh.*

Saymo guudlow kaymo duub weyn ...ha harsado.

Libaax-geeyaaay libaax kuma cuno.

Daahir
Qarshe

Af Wuxuu yiri:

*Maxaan Jaawooy jeexya geeda leh
Jigre qaatayo joojiya iri
Maxaan Jaawooy jihaad kaa galay.*

*Cawaanka fudud wuu cillaansaday
Ceelay hogatiyo caweysimo.*

*Caweeel buuxaay
Caawey duul tahay*

Midda hoosiyo cayaar uma gudo.

*Weydha shalay galab waa ku waayoo
Waa welwelay xalay.*

*Hagaag Dheehow hagaaggeedu
Waa habeedda ha shubo Hagaale ha wado
Hawadana haw gudo*

Markaan ku arkay yaan ashahaatay intaa...Mireed harawooy waan la baranin
Baarqabkii dhalay baxsanaayaa.

Oor laguu qabay oor ma noqdee
Qaalin kaa dhalay.

- Daahir Qarshe Af Qaalin...oo qayameed dir qoor yarah lagu qubay qowl wiil.
Geel-jire dir iyo wacad qabe, markuu geel jire dir iyo wacad qabe, markaan..

Allahayow aan lagu qarinoo, Allahayow aan lagu qarinoo
....Allahayow maxaa.....kala haysta.

- Fiqi Buraale Anna waxaan ka xasuusnahay caycayn marka la yiraahdo oo awrku kululaado, ninkuna kululaado, ama dhaan ka yimaado ama safar dheer ha u socdoo la yiraahdaa:

Sida caynku ii gubay cagtu ii duleeshaa.

Erayadaas baan hadda ka xasuustaa, marka wuxuu ku daray odagii carruurtiisa u soo dhaamiyay ee markuu awrkii raray ee biyihii dhaamiyay, awrku qabtay, markaasay kaxaysteen oo habeenkii bey meel kula dhaxeen. Subaxii bey yimaadeen, "war awrka inoo rar", markaasuu salsalay odagii oo xusuustay meeshii uu ka yimi:

*Allahayoow yagartadiye, Alaahayow odagii ma yimi mooyee
Allahayow yagartadiye,
Allahayow yagartadiye odagii ma yimi mooyee waa yumay ma leedahay.*

Waa baaba'ay, ba muxuu ku hadlayaa buu yiri ninkaan abaanduulka ah, belo, kan waa laynaku soo...nagala tag.

Yagartaan u soo dhaamiyay dabadeed oo kaga nixiyay nimankii odagii mayimi mooyee waa yumay baleedahay. Buu yiri.

Ninna awrkii buu intuu helay oo saluugay yaraantiisii oo uu noqday qaalin yaroo laylaya, markaasuu yiri:

Adiguna gartaa weeyoo duumo ooman baad tahay

Anigana gartay weeyoo gaadiikaygaa tahay

Alleyskeenra baday.

Dhega weyne	Mar wuxuu yiri, awrka markii jiilaalkii tahay ama markasta, awrka iyo wiilka yaa dadka hawladeen u ah, marka islaantii iyo odagii iyo carruurtii guriga iyo.... Wuxuu yiri: Markii aniga lay dhalay adna lagu dhaqaaleeyay yaa...layska meel maray.
	<p><i>Naaguhuna waa kuwa yiraahda markay rarayaan:</i> <i>Allahayoow Qariyahayoow yaan caana....</i> <i>Waxay meel gelisay, wax waliba way ku rareysaaye,</i> <i>Allahayoow xilqariyahayow aan xamaamada qaban</i> <i>Dhogol yare dheggaa qubtaye bal aan dhaxanta ka dego</i> <i>Heeryadii hugaan weeyee narku laba hagoogaa.</i></p>
Daahir Qarshe	Af Marna wuxuu yiri: <i>Wax inaan kugu dhiftay ha moodine waan kuhu soo dhacay.</i> Maantii weyneed ee biyaha ahayd. Waa kaa.
Dhega weyne	<p>Wuxuu yiri:</p> <p>Xaluu taagnaa oo shaluu geed ku xirnaa oo Waa tagoognaatoo dhulkuu taakinaya.</p> <p>Xoog buu u soconayaa, Ilaahey meel caws leh kugu tuur. Haanta...</p> <p>Wuxuu yiri: Labadaada dheefka sakar dhowaan biday.</p> <p>Markii haantii weyneed oo la tolay uu qaadi waa kari waayay wuxuu yiri:</p> <p>Allahayoow dhanwal falaay dhaayaha wax kaa yaal.</p> <p>Habartii buu u qabaa, habartii haanta toshay buu habaarayaa. Wuxuu kaloo yiri:</p> <p>Cayn habar...</p>
Daahir qarshe	Af War xayawaanka aad na weydiinayso ee salsalka ah, Ciisaw, waxay ka mid yihii suugaantan iyo belaayadatan marna dadka nabadda u qaada marna xumaanta u qaada oo u dira marba, ma aragtay, mowduuc, marba meesha uu marayo. Marka niman reer hargeysa oo laba reer u kala kaca oo la kala yiraahdo reer Golsoon iyo niman la yiraahdo Ciise Dhamal, walaalana ah ayaa collobay markaasaa dabadeed qoladii laga fara badnaa doonaysay inay qaxdo, markaa dabadeed naag doonaysa in wax dhacan oo balaayo ah yaa markaa dooneysa in ay ragga dagaallamiso geeddigana diideyso. Habeen barkii, waa dhul colaadeede, awrtii lagu lallabay yay markaa salsalkii ka diriraysaa, dabadeed waxay tiri: War waxaan ka leeyahay, rag yar ma ahee...

Ninkeedii oo dabadeed ragga ka mid ahaa yay doonaysaa inay kuleyliso oo kolkaasey halkanoo kale intay dari u dhigtay bay awrkeedii ku noqotay, bay tiri:

War raggayga raggi qabay baa laga rooray Riirash.

Riirash waa rattigii. Iyadoo raggiina isku gubeysa bay tiri:
War raggayga raggi qabay baa laga rooray Riirash.

Way ku celisay, waxay tiri:
Ar ragga ragga ka dhiga dhiga.

Degmadii oo dhan ba war loo wada diroo waxaa la yiri waa degaynaa, waa gar xiiranaynaa. Dabadeed khasaare weyn oo gabadhaasu u sabab ahayd yaa halkaa ka dhacay.

- Dhega Weyne Markaa la dhaamiyo ee dhaanku maqanyahay, dadku hadduu galabtii galabtii waxaa baxaa dhirta har-koobaalkeeda, “war dhaankii xilligee soo beegan yahay? Tolw goormuu imanayaa? Wawaasaa la hayaa. Marka kii geela rarayey wuxuu yiri:
Imminkaa rag noo baxayoo haasaawe galbeed iyo hadalkeenna la hayaa.
- Fiqi Buraale Midna wuxuu yiri, markuu rarayey oo is yiri waa raagtay oo ay markaas ceelkii weli joogaan:

*Waa layna dhowrayoo
Dhallaankii dhawaaq kulul buu hadba kugu dhigaayee
Dhowmaha aan kugu raro.*

- Dhega Weyne Midna wuxuu tilmaamayaa sida awrka loo raro, ninka la rarayuu u tilmaamayaa, wuxuu yiri:
- Dee laama fuushameeyee
Dhaan qura leh baan nahay.*

- Daahir Afqarshe Ciisoow kuu warramaye geelu qiimaha uu soomalidu u leeyahay ama ugu fadhiyo lagama sheekeyn karo. Anigu jeelaan goonni ah marka sidaasoo kale (loo eego) xagga biimaha loo eego, markaasaan jeelaan gooni ah sii qaadaa. Sababtoo ah waxaan ogahay soomaalidu wuxuu u qabtay, marka loo eego Afrika dadka kale oo dhan waxaa gacanta loogu qabtay oo diintooda la geddiyay oo dabadeed isticmaarkii uga xoog-roonaaday oo soomaali loo qaban-waayay, waa geela, sababtoo ah: maantopo kale haddeynu halka isku qabanno isticmaarki, ciidankeennu waa soo harayee isticmaarkii baynu la dagaallamaynaa. Ninkii beer lahaa ama beecmushtari ahaa ee magaalada fadhiyay waxba qaban kari maayo, waa wahsanayaa, gurigiisana waa la yaqaannaa iyi meesha uu deggan yahay. Innagu markaynu colka sameynay yuu geelii iska tegay, dabadeed illaa shalatay markaannu diyaar garownay waxaynu garanaynaa xaloo dhan buu guuraynaayay, iminka wuxuu marayaa Beled-Weyne oo kale, markaan nimanka Faranjijiintaynu maanta isku qabsanno hadduuba inaka xoog roonaado hadhow eyda wixii dhintay mooyee wixii kale iska maraan, dee geelu hawdkuu jiraa, la gaari

karimaayo ama xuduud dowlada kale ayaa uuba galayba, marka meel laguu soo doono ma jirto. Khasaarihii isagii un buu ku haray. Ayaantaasaan dhibkii hore markaynu ka bogsano meel kale ku dhufannaa.

Marka anigu waxaan leeyahay diintenna la geddiyi waayay iyo dadnimadeenna iyo isticmaarka waxaynu ku riixaynay intaba waxaba u sabab ahaa (iyadoon nacfiga kaleba loo eegin) geela. Marka waxaa kale oo jirta, haddayba kaba soo qadanno, markii la damcay in soomaali xeerka loo kala furo oo gacanta lagu qabto, noordka markaynu joognay, markii daraawiish la ogaaday in ay baaba'day, Sayid Maxamedna dhintay 19922 kiina ay ahayd, waxaa la yiri: haddaad tiiin dadka shicibka ah ee ingiriis xukumow, ninkii walowba hal senti (1 cent) baa laga doonayaa. Ninkii reer miyiga ah waxaa laga rabaa wan laba jir ah, haddii uu xolo lahayn dowladdaa intay shaqo siiso shan rubood (5 rupia) ka goosanaysa, markaasaa gacanta la idinka qabanayaa, waa la'idin tirinayaa, ilmaha diintana (dugsi-quraan) waa laga billabaya oo waxaa loo qaybinayaa boqolkii reerba nin sarkaal ah iyo caamiliin iyo askar. Ninkii dhintaa rajiistarkaa laga goynayaa. Sidaasaa ingiriiskii caddeeyay. Barasaabkii magaaladiisii waa ka yimid, magaaladii Burco uu yimid. Khayrkaa dhan waa say iyadu ahaan jirtay, illaa gadaal baa loo guuray hargeysa e, waa tii halkaa laysugu yimid.

Waxaa la yiri bal ninka faranjigoow, nimanka soomaalida ah ee qabaa'ilka ah ee dabka haysta ee xoogga leh ee annagu mushaarka iyo ku qaadanno dee adigu haddaad qaabilsiinayso dabadeed cashuurtii, iyagii baan cid cid ugu yeereynaaye la hadal oo adiguba oggolaysii, intaad annaga noogu hanjabayso dabadeed rubiyadahan kun ee aannu qaadanayno. Waatii nimman tilmaaman oo dhanna ka ah qabaa'ilka nimanka u taliya oo caaqiliinta ka hooseeya oo raggii nin garboodka miiran ahaa ah ee raggii collada wadan jiray ah oo dabkoodii iska sita, waa tan loogu yeeray goobabkii ina Hangarre ee Burco. Ingiriiskii barasaabkoodii iyo dhiisigoodii xaggii shacabka inta lagu soo shiray ayaa dabadeed caaqiliintiina soo lugaysay. Ninkii mushaar un qaadan jirayoow soo socdaa. Wiilal yar yar baa iyagiina tuur tuuray, magaaladii waa looga baxay, dabadeed waxaa la yiri "gaalooy jab". Halka xerada milliteriga ah dhabarkeeda ayaa dabadeed mishiganno iyo waxaa la soo saaray. Barasaabkii xaggaa dusha intuu ka soo laabtay buu dooxa barbarkiisaa uu isasoo taagay, dhiisigiina la socda, lana doonayo meeshii oo la goglax oo dabadeed meel la doonayo in lagu shiro ah oo meeshaa loo yaqaanno "gobabka ina Igarre" lagu soo socdo oo uu gaarigii xaggaas kaga yimaado, yaa dhiisigii intuu xagga dambe ka degay markiiba deg-deg uga furay markaa barasaabkii daaqadda. Daaqaddii buu furayey ayuunbaa halkaa ay ka liishaameen nimankii la doonayay in ay la hadlaan. Markiiba isagii bay qaadatay, markii isagii halkii ku dhacay buu dabadeed gaarigii dhiftay darewalkii oo daartii militeriga ee sawaaxiliga ku jiray xagga shishe uu ka joojiyay oo uu la cararay, maydkiina halkiisii ayuu ku dhacay. Markaa dabadeed halkii waa tii lagu kala yaacay. Dagaal, dabadeed laysugu saftay. Soomaalidii mishingaan ayaa lagu ridey. Iyagiina way dagaallameen. Waxay noqotay kolkaas in colaadi halkaas ka dillaacd.

Dabadeed qaadigii baa la yiri noogu kaadiya oo war bal qaadiyow soo xukun ninkii dhiisiga ahaa magtiisii. Wuxuu yiri magtiisii waa dubaaqo,

waa saddex iyo soddon halaad iyo hal daloolkeed magtiisii, mar hadduuna islaan ahayn oo diinteenaa saas dhigaysa. Waa yahay baa la yiri. Isagii shaqadii baa laga sii daayay, ninkii qaadiga ahaa. Qaaddi dambe oo soomaali ah oo aan qaaddi ka dhigannaana ma jiraa la yiri. Illaa dhowaan waa kuwii soo dhowaaday e in qoodaada oo dhan carab laga dhigo. Waa tii carab miiran la keenayey.

Cashuurtii halkii bay ku joogsatay. Ingiriiska ninka magtiisii saddex kun oo halaad ayuu xukuntay. Saddexdii kun oo halaad, dabadeed, ninba wuxuu heli karo, rati yaroo qurbac ah, hal duqa, iyo madax ka kow unbaa la yiri. Dabadeed la yiri yaan layna gelina ee aan iska bixinno. Qolooyin la galayoo oo xoogaa laga yar gooyana wey jireen, ma aragtay, oo diidday magtii.

Markaasaa dabadeed nimankii wax laayay waa kuwii Doolla yimi, waddankiiba uga tegay, dee yaaba la saari. Qoladii dambe ee markaa loo yeerayna sidii oo kale bay u dagaallamaysaa.

Marka waxaa la yiro goor walba dhiig dataa uma taag haynee innaga daaya cashuurtan, "haay taaksigii" horta halkasuu ku joogsaday.

Dadka kale qolo aan laga qaadin ma jirto, markaa dabadeed haddaan geelu jirin, maalintiiba ragga waa la qaban lahaa, oo waddankiiba waa looga tegayba. Geelu siyaabaha caynkaas oo kale marka loo eego, horta dowladnimadeenna isagaa ina soo gaarsiiyay, sharafteenna isagaa dhisay. Diintana uu baadarigu na dhex-degi waayay, dabadeedna aynu gaal noqon waynay, isagaa u sabab ahaa. Xagga kale, soomaalida isagaa xoogga u yeelay oo ninka kale waa laciif, waa miskiin, ninka geela lihi afar naagood buu guursanayaa, markiiba waa tarmayaa.

Will aan tobant jiri aan teednayn

Towlanaan iyo taagyeelaay.

Wiilkii isagoo tobant jira ayuu tabar iska noqonayaa oo qori qaadanayaa.

Ama:

Afar foollaha aarba mooyee

Aamus garanayn

Abaalmariyaay.

Dabadeed geelaa horta quwadda inoo yeelay, geelaa ina dhisay, geela sharafteenna u sabab ah, xoolaha kale la mid ma aha. Ninkii aan waagaa wax ogeynna, muu iminka bartaa weeye. Waxaynu aragnaa qaar dhallinyara ah yiraahda ineynu degnaa baa fiicanoo aynu lo' dhaqanno oo saddex sacoo aad iska xirato iyo beer yar iyo haddii aad leedahay, waad noolaan kartaa.

War micnuhu sidaa ma aha, war annagu imminka dawladda joogta, dabadeed dunida aslaaxa laga sameeyay haw qaadannina ee maxaa hore u jiray. Geela dabadeed inoo ahaa aabbe iyo hooyo, usaga ina dhaqaaleyn jiray, isagaynu ku furnay, isagaynu raran jirnay, isgaa marka la qasho kaa saari jiray abaarta. Wuxaad arki jirtay tulud geela oo reerka marka loo qalo ugu yaraan afar teneg laga buuxiyaa oo ilmaha yare dabadeed carruurta ahaa subagga yar iyo saafka yar isku dhuuqaa, baruur la'ekaada dabadeed, sannada qura laba saddex sanadood intii u kordhi jirtay buu la ekaada. Aniga waxaan kaloo garanayaa, markaan darwiish ahayn ee carruurta ahayn, cuntadeydu waxay u badneed geela. Geelaa naloo qali jiray.

Geela subaxii lama qasho oo maalintii guriga oo dhan wuxuu noqonayaa haad, habeenkiina lama qasho oo hal ma qali karaysid iyadoo gudcur tahay habeenkii. Casarkii baa geela laga soo soocaa dabadeedna casarkii baa la keenaa guriga. Markii aad gowracco markiiba gabbalkii baa dhacaya, haatkii waa kaa fariisanayaa. Markaasaad googooyneysaa, guriga ku guraysaa. Turuddaa la qalayo habeenkii woxoogaa markaynu dhadhaminno yaa naloo diidi jiray markaa habeenkii caanaha geela annagoo iska ooyayno oo cuni kari weynay, baanu iska gam'i jirnay.

Subaxaas yaa dagaal cad nalaku qaadi jiray oo naloo diidayaa inaynu biyo cabno oo caano dhanno oo waxaasoo dhan waxaa la leeyahay wuxuu ku qaadayaa subag, dhenged baa subaxaa lanagaga saaraa, waxaynu qaylinaba, geelii iska dareerayoo caaniihii meel baas la geeyoo aan ka gaari karaynood, maalintii oo dhan waa lagu horeynayaa, hadba hilib yar iyo wuxuun baad dhadhaminaysaa, kolkaasaad yaacyaacaysaa. Indhuu saray kuu godmanayaanoo markaassaa dabadeed laguu diidayaa caana dhay ah, hilbkii baa lagaa ilaalinayaa inaad ka qaadatid wax subag. Marba haan aan caba ahayn, adaa garanayee haantii riig-baxa ahayd ee biyaheeda aan dhadhankooda isbeddelin, yaa lagu fariisinayaa, marba xoogaa yar, kalax, laguu darayaa. Markaasaad meelahaas or-ordaysaa, maalintiyoo dhan wax lagu uleeyaba habeenkii dambaa halkaa soo galay, habeenkaana caano ma jirin, hilib la kariyay iyo wauun baa lagu siinayaa. Marka saddex haddaad qtantahay, subax dambe yaa adigoo sidaasoo kale noqdo indhuu halkaa ka soo jeedaan, yaa waxaa lagu siinayaa caana dhanaan oo casha hore kuwii la lisay ah. Nag-nag-nag, markaassaa calosu halkaa ku joogsaneysaa, markaassaa faraha lagaa qaadayaa dabadeed. Guriga markaasaad isaga daaqaysaa sidii xoolo oo kale. Xoolo baadka lagu sii daayay oo kale. Tuludda marka hilibeedu dhammaado, waa in laba, saddex sanadood hilbkii ku fuuli lahaa uu ku fuulaa. Waa inaad gidaarrada ka booddaa. Waa in cudur dambe ku qaban.

Haddiise maalintii hore biyaha lagugu sii daayo iyo caanaha, shuban baad qaadi lahayd. Geelu sidaasuu noo soo koriyay, waa sida loo leeyahay:

"Waad na korisaye kob cilloon iyo karaabid ha gelin".

Nimaan kaasu (geela) korinin aynbaa dabadeed iska sheekosheekeynaya. Anigagan aad i arkayso, rabbina waa ogyahay idinna been idinku haasaawin maayo, hal gool ah oo siddeed jir ah baa la iga dooxay anoo Ciisahaan la eg, markaasaan arkay iyadoo mase, qori baan sitaaye, halkaaney ka dooxantahay barbarka. Geel-jirayaalkii oo dhan baan iri wax allaale wixii aad bir sidataan halkaa dhiga, ninkaan yara qoonsadana rabaa in xabbadda ku dhifto. Waa laga shaqeeyay amleydi ku dhacday, illaa xaloo dhan baa laga shaqeeyay oo dhiiggi iyo waxaa laga rogaye, bir aan garto waa ka waayay gel-jirihii. Hashii halkii baannu hilibkeedii ku qalannay. Nin oday ahoo adeer ii ah baa geela ila waday. Hashii kaa dhimataye hilibkeeda ku naax. Oo sidee uga naaxaa? Maantay biyo cab oo caana dhan oo hilibka karsan cun oo beerkoo la dubay cun. Maalintii oo dhan baan wixii waday. Galabtii baan intaan biyo ka degay iska laalaadiyay. Wax allaale wixii laabtayda ku jiray oo dhan bannaanka ku dhacay. Galabtii labaad, hashaa goosha ah ah afar lafood oo ay leedahay yaan meel ku wada dhuuxay. Sow wax lala yaabo ma

aha. Maalintii oo dhan ninkaygan hilibka cunayay, wixii i joojin lahaa ee aad idinku la yaabi lahaydeen baa tegay. Afar lafoodoo midina tagooggu tahay midina shansho tahay, labadii u subagga weynaa iyo cudud iyo dhudhun baan meel ku wada cunay. Rabbina ogaa ragna ogaa. Subagga intaa la eg baa calooshayda ku wada dhacay. Waa maalintii labaad. Hashii hilibkeeda markaannu marsannay, waxaannu nahay afar geeloo midkiiba laba la kala raaco, yaannu maalintii dambe ceel keennay. Rag baa og, geelaa inta la ek inaa nin kale isha u gelin oo aan aniga ahayn. Maalintii ka horreysay oon hashaasu la qalin, kaalinta sare un baan ka adkaa, haddee waa intaa yar inta quwadda i galisay. Marka waxaaba hilibkaa qur unbaan ku noqdayba maroodi. Waxaanu waxba iga dhibi mayaan, sababtoo ah waxan geela la yiraahdo nimaan arag oo waxba ka aqoon baa moodaya inay waxyaabaha kale la mid yihiin. Marka dabadeed la jarrabay soomaali nolosheeda waa isaga, soomaali sharafteeda waa isaga, soomaali tarankeeda waa isaga, soomaali diinteeda waa isaga oo halkan soo gaarsiiyay.

Midda kaleeto, sida aannu u kala geel badannahay yaa haddadatan ninba meesha uu ku dhashay, ragga dhallinyarada ah ee dagaalka innoogu jira ee cadawga daafacaya, waa ninka geel-jirka ahaa, ninka dabadeedna aan gaajooneynine ee dabadeed isagoo qolob-qolobtiisa haya ee wiiga qaadaya, dhufayska ku jira, gaalka dhafoorka ku diraya ee aan soo noqoneynin isagoo halkaa ku dhinta ama cadowga gooya maahee, kaa weeye, waa afar ku deey. Ragga keliya raggaa weeye. Marka geelu wax laga sheekayn karo maaha, wax diinihiisa la gaari karo maaha. Anigu bal intaasaan kaga baxayaaye wixii aad iiga kordhin kartaan inkay ini jirtaa.

Fiqi Buraale

Horta waad dhammadhsay aw Daahiroow, waana kuu markhaati furayaan geelu inuu sidaa iyo yahay si ka sii weyn, hase ahaatee marka dib loo raaco geela adduunyada waad ogsantihiinoo waxe wax lagu qaato oo aan isaga ahayni ma jiro oo ama Hawd ha ahaado ama Nugaal ha ahaato. Dadka xeebta dego iyaga doonyaha raaci jireen, laakiin dadka xoolo-dhaqatadu markay meel u safraayaan, illaa Sudan, awrkaasaa lagu tagi jiray oo baabuur maba jirijirinba. Baabuur ina soo galoo hagaagsanna waxaa ugu horreysay shan iyo soddonkii (1935). Kuwii noo soo horreyay waxay ahaayeen baabuur dhuxul ku socon jirtay. Markaas iyadoo sidaas ay tahay, reer guuray oo meel fog u hayaamay oo uu reerkaas gaadiidkiisii u rartay, markuu soo noqdo waxa misne lagu soo celin jiray oo la yiraahdo gaari celis, geelbaa jira, awrbaa ka jira.

Sidaa uu Daahir u yiri jiilaal ballaartay oo aad xooluhu u xumaadeen dadkuna uu u caatoobay wixa loo aayo waxaa ka jira xoolahaynu dhaqanno: geela! Maxaa yeelay isagu haddii uu caday helo ama uu helo geed-abaar, halkaas wuxuun ugu yaalliiin ama uu lafo xitaa waa guri lagaga guuray oo halkaa uu ku ruugo uu helo, ama darintiisaas iyo xabowgaas iyo waxaa uu helo, waxaa weye kii caanaha kuu badiya, weliba kuu sii qooqa awrkana kuu qeqoqda.

Caano markaad ka qaadato, sibraar ku shubato ama dhiil ku shubato ee ad ula kacdo (wax la cabbo wax aan had iyo goor aan is-beddelin caanihiisaa jira, maxaa yeelay awr baad laba aagaamood ku raranaysaa oo ama baadi-doonaan baad tahay ama safar baad tahay, ama meel fog baad u socotaa) intaa aad ka cabto inkastaba dhammaadoo, haddaad

laba aagaamood ka cabtaan, haddaad saddex galaas ka cabtaan, haddaad waxun ka cabtaan, inta afartaa aagaamood (labana waxaa kaaga buuxa biyihii, labana waxaa kaaga buuxa caaniihii, kuwa biyaha waxaad ku marinaysaa kuwaas oo markaas oo markaad aagaan ka cabtaba aagaan kalaad ku daraysaa biyaha, markaas halkiisuu taagnaanayaa caaniihii oo subag buu hadba kuu dhalayaan oo qiimihiisii xagga caanahana waa kuwaas, waa kuwaan marna suulin.

Midda kale waxaa markhaati ku furayaa in inanka ku koraa geela caaniihiisa, dadka wawgu caataysan yahay markaad aragto, xoolo-dhaqatadu xeyr ma yeesho, wuxuu yeeshaa laba qaar iyo dhix yar aad mooddid sogsog, ee waxaana yiraahdaa:

“Mar gaaba geel gelin bey ku waddaa”.

Mar qura aad cantuugto, gelin bey ku waddaa baa la yiri. Marka geelaasu waxaa weeye markaad qalatana oy jilaal noqotana, reer ballaaran afar neef ama shan neef ama dhammaayaba, laakiin hak korona qasho awr gol ah oo dhuufaan ah ama nooc kastaba ha ahaadee ama aad u qasho hal tebisan, iyaduna gool ah oo aan dhalin, aad afar qoys tahay oo afar waaxood kala siiso ee marka uu hilibkii saasuu inta dux lihi ay dhammaato oo la dhamaysto waxaa isku soo hara jiirka iyo xuukada.

Xuukada iyo jiirka markaad isku dhammayso lafihi la cunay oo sanadkii hore la cunay ee la dhuuseeyay yaa dib loo kariyaa markaasaa taharta laga cunaa, halkaasaa misna subag laga soo saaraa. Heen baa la yiraahdaa misna lafihiisa adoo saas afarta goor feenkiisa ka dhammaystay oo hadba saasaa u sii karinaysaa, misna oo ka sii helaaya heen iyo fuudba yaa baanan markaad gubto misna waa kaas caddiinta uusan dhammaanba.

Midda kale sidaas uu u yiri aw Daahir yaan la qabaayoo haddaan geelu jirin ari kula hayaami kari maayo, cadow ku soo weeraraya haddii kul loo baxo wuu hadwaleelaynayaa oo sida qaarba ilma meel kaaga horayso oo u harraadaayo ayaadan meel ku gaareyn, lo'da iyadaba daa. Gabayo badanna waa laga tiriay. Sida kii uu lahaa: Markaabuu adduunyada u yahay...Ninkii.

Daahir Qarshe	Af	<i>“Markaabuu adduunyada u yahay macallimow geela”.</i> Waxaan u malaynayaa in uu ahaa Af-Low.
Fiqi Buraale		Aniguna waa aan yaraa baan geela tirshayoo in yar baan ku gabay, laakiin ammaantiisa ma badin, jacaylka aan u qabay baa iga keenay. Waagii Nugaal iigu dambaysay bey ahayd.

*Sigaar ban rahansaday haddii tiir la ladi waayo
Oo ariga neef laga tirsho iyo jaadsan laga waayo
Lo'du waa jirka ee maalintay way jalato weydiidu
Jinni waxa leh ninkii jaawooy ninkay jamal ka foofaaye
Iyadana wax soo jarin anfaca jaad ay tahay toona
Haddii xerada lagu soo jufo oo yarehe loo joogo
Markay jilib carraysaba haddii oodda laga jiido
Oo gabanka soo jiray kolkaa lagu jawaab siiyo
Dhengaddaa u jaran marka kula jiciirtaaye
Waa kala jafaa oo jidkuu ugu banneyaaye*

*Ma jabtada runo yaa lagu lisaaye jeesh dhan hantaaye
Goortaad jug siiso yaa hurdada lagu jameelaaye
Ninkii hadal jiriira rabee geeli saad moodi.*

Taasna marka an leeyahya nin yar baan ahayoo geela iska jeclaa. Aniga hadal malihi imminka, lakiin ninka geela sharfa waa jecelyahay anigu oo maxaa yeelay waxa la quud darreeyo oo markiiba wax lagaaga soo lisi karo oo aad la socon karto oo aad ninkaa ula mid tahay geel baa jira. Haddaad wax ka waraabiso, haddaad la ooddo, haddaad isagoo la dhacay la dhiciso, si walba, geela ku qaadi maysid oo saas weeye geelu. Haddii uusan geelaasu jirin, waxaan ku raacsanahay in ninkaasi la dilay. Ninkii dhamane markii la dilaayay dadkii waa tuu fallaagoobay, waa tuu lahaa:

*Geeliinu Habar Yuuniseey geed xadaad noqoye
Gobtiisa nimaan qaadan karin gacanta yaa gooya
Gamboolkii haween la ogaa yaa gamba u saara*

Wa tii lagu gabyay. Haddaba haddaan geelaasu jirin, carruurna ma hayamen, reerna ma soo rarteen ee sed ay ku soo gaaraanna halkaa ma yeesheen. Wuxuu ka soo iibsaday geelaas afka soo godan leh, markaasuu wuxuu sameeyay ceel weynoo berkad ah, buu u sameeyay, laba mudunoo waaweyn wuu u sameeyay, laba tiiroo dhaadheerna wuxuu u aasay dhulka, cawsna wuu ka buuxiyay dhinac, markaasuu marna cawskaa u dhigaa marna biyahaan siiyaa, qaranna hadba macalluu u keenaa. Labadii halaad mid waliba af haruub geel bey u buuxin jirtay, caanahaas un baa la dhami jiray, qaarna sii iibin jiray reerkiisoo dhan. Markuu ka baxay "Sinclaire" kii labadaa haloood baa ugu horreysay xoolahooda caanahooda, markaasuu misna guri ka dhistay meeshaa, markaasuu halkaas caanahaas yaa ku cabba? Waxaa ka cabba niney isku dad yihiin, waa yiqiin inta beeraleyda ahba markii dambe isla baratay markaasey gooyeenkii ka soo daatay carruurtii, waxaas aan la cuuc leennahay oo leennahay, carruurta daawo un siiya ka soo dhammeyn meyso, laakiin caanaha waa ka soo dhammaynayaan, maxaa yeelay aniga waxaan garanayaa, 1952 dii yaa waxaa igu dhacay cagaarshow markaasaan takhtar u galay, markaasaan saddex bilood ku jiray. Waxay igu yiraahdeen baruur ha cunin oo caano dufan ha dhamin oo, haddii Allah idmayo, subag ha cunin, markaad wax cunto matalan "un sorsetto da cafè" cab oo saas ku wad. Ninkeygiyoo soddon kiilo noqday unbaan arkay, waa wiwisay,

saddex bilood baan saas "cura" daas u waday: cirbado, balaayo, markaasaan wax ku haya waa birqabo nacas nacas dhalay. Halkaana ka dhaqaaqay. Balcad markaan marayay baan iri: "cano iyo baruur i sii" magaaladii aan tagaba, illaa Hargeysa aan ka tagaayey caano iyo baruur iyo quraca iyo galoolka ama daranta nooc kastaba ha ahaatee (noocyadeedu waa badan yihin, iyo qawlka bushka ee baxaa) dhulkoo dhan baa doogoo barwaaqo ah, markaasaan saas u cantuugaa, sidaan sheelkaan u cantuugay. Meeshaan baruur iyo hilib mo ogiyo wax kale ma cunayo, caano, kuwa kan ee dhanaanka ihi cabbi maayo, caana geel i siiya un baan iri.

Adigu yaan waxba idinku daaline waxaan sidii u wadaba intii aan sii socday, habeenkii aan Hargeysa habeen joogay oo aan hargeysa ku hoyday caawoo kale, yaan habeennimadii dambe, saassaan u so galay, ninkan la yiraahdo Maxamed Ducaale imminka u shaqeeya biliiska, yaan iri war caaweeey xalkan waa xunyahaye bal maqsiin goonniya i sii. Meeshayadaan iska seexday. Wallaahi baan ku dhaartaye habeenkii oo dhan marna xagga dambe, labada marbay wada socdaan, xagga dambana waa ka soconayaa afkana waa ka soconayaa.

Bil baan ahaayoo labaatan beri oo kale yaan ku darsaday oo dib ugu soo noqday halkaan, Nugaal dib ugu soo noqday, markaasaan geelal u tagay aanan aqoonba oo aan iri caana ii lisa oo waxaad i siisaan kuwa ramagga ah. Laba gungun baa layga siiyay, wan cabbay. Waxba yaan sheeko kugu daaline, ninkayga shan iyo soddonka kiilaan halkan kaga tegay, ninkaygan soo noqdaye laba iyo lixdan kiilo anoo ah baan imi, sow garan maysid. Marka saasay, dal-tabyaduna waa jirtaa oo halkaa waxaan kaga soo tegay xagga dawada, laakiin waxaan uga dan leeyahay sey wax u daweeyaan caanaha geela.

Marka hadalkaygii waxan ku soo gaba gabaynayaa, geelu waa dhibaato badan yahay, waana wanaag badan yahay. Waa dhibaato badan yahay oo, naagtii nimanka u soo xodxodo tageen ee weydiisay ee tiri:

"Rag gogoshib, geel xeradii, iyo badar iidaankii".

Ee ninba wax ku sheegay, ay tiri maya ma idin rabo. Fasiraaddii marka waxay noqotay: geel xeradii iyagi waxay yiraahdeen waa inuu ood leeyahay oo aad loo adkeeyo, balse geel xeradii waa rag inuu leeyahay, haddii lala tago ka dirira, hadduu oomanyahay waraabiya, haddii la xergelynaya raaca oo ilaaliya, meyraxda ka dhowra. Geel xeradii waxaa weeye inuu leeyahay ciidan u heegan ah oo dhibaatiisu waa taa.

Rag gogoshib waa tan la yiri, waxa weeye waa godob la'an, shan oo kere haddaad seexato aasad godob leedahay ku gami meysid.

Badarna waxaa la yiri iidaankiisu waxaa weeye in ay baahiyi ku hayso oo aad gaajeksantahay, tan xigtana waxaa weye sheekada laguugu daraa oo haddaan kuu soo rogo oo cunta wanaagsan kasta ii keento, haddaan iigu sheekeynin nafac iima laha. Markaa ama u baahnow baa la yiri iyadaaba iidaan kuu noqneysee, ama ha luguugu sheekeyeo. Haatan anigoo bal mowduucii ka leexday oo laakiin labada eray isaga daray, waxaan leeyahay geelu waxa weeye qaniimada soomaaliyeed, laakiin dadka yar-yari ee jooga magaalada, garan maayo qimihiisa iyo waxa uu yahay, waxa uu galo iyo waxa uu gudo midna. Dadkii yar-yaraa hadda miyiga noo jooga lagaba soo yaacyaco oday iyo habar bee meeshii ku harayo, magaaladaa la yomi oo hadda xoolihii inay beylaha u baxaan un baan ka baqaayaa. Haddee waxaa u soo gaabiyay...

Salaad	<p>Waxaan ku darsanayaa wadaadkii la oran jiray Sayid Maxamed Cabdulle xasan ee daraawiish isu keenay, xooggiisa dhaqaale wuxuu ahaa geela, lo'du ma tirsaneyn, ariguna uma tisaneyn. Geela iyo fardaha ayuu labaatankii sano ku dagaallamayey, soomaaliduna waxay yiraahdeen geela wuxuu kaloo leeyahay “cad ku deeqa iyo cag ku raacda”. Cad ku deeqa ayuu leeyahayoo tuludda marka la qalo hilibkiisu neefkii wuxuu ku filan yahay boqol nin. Cag ku raacdana waa leeyahayoo markaad la tagto ama aad la baxsaneysyo oo qaxineyso, ragga waa ka daran yahay oo waa kaa dheereeyaa.</p> <p>Soomaali meel kastaba ha joogtee, suugaanta iyonolosha soomaalida waxaa laga helaygeela. Waxay yiraahdaa:</p> <p><i>Geel nimaan lahayn gaajabaa dishaye geeraa u roon.</i></p> <p>Marka wixii laysku dila waa geela, wixii gabar laga bixiyaa waa geela, dhan loo eegaba nolosha waa geela.</p>
Dhega Weyne	<p>Geelu, Ciisoow, wax yar oo aan haatan ka hayo baan kaaga taataabanayaa ama aan rag hore ka maqlo, aniguma ka arkay. Geela wixii Ilaahay laf gelyiyad dad iyo duunyo, aynu innagu ifka ku aragnay, horta waa u adkeysi badan yahay. Raggii horena waxay yiraahdaan laba iyo tobant bilood buu macaansha la'aan, dhudhunkiisoo aan macayn, dhuuxiisoo aan macayn, wax laba iyo tobant ku socda oo lagu naafiyio geelaa iska leh. Tan kale, waa ka maahmaaheen soomaalidu inuu xooluhu ugu wanaagsan yahay, waxaan ku ogaaday, waa ka maahmaaheen:</p> <p>Ninkii wiilkiisa hal uga dhiman, geeridiisu wa ogaaday.</p> <p>Tan kale waa tii markii dhoweyd ee Jaamac sheegayey ninbaa la yiri maxaad geela kaga jeelaatay xoolaha. Cad ku deeqa, cag ku raacda iyo caano ku deeqa ayuu leeyahay buu yiri. Saddexdaasuu isugu taxay. Ina Cabdulle Xasan waa tii uu yiri:</p> <p>Ari waa nin maradii mesaggo uga buuxdaa, ratti waa halbowlaha naftu ku handaq leeyahay, hali waa rag hooyadii nin kastaa ha heystee. (daarood ha heystee).</p> <p>Geelu saas buu adduunyada uga sarreeyaa. Ninna waxaa la yiri “waad waaalantahay”, suu ye “war adeeroow maxaa i waalay? Ma dhallaan baan dhar siiyay mise lo'ban geel siiyay (ma anoo geel haysta baan lo' iska siiyay oo ku dhaafsaday”?).</p> <p>Horta geelu soomaalidu halkaasuu ka joogaa. Waxa dadnimadeenna iyo qabiilnimadeenna, soomaali haddeynu magaceenba tahay waxa qaruun waliba inoo qaban waayday waa isaga. Waxa jirtay inaan ingiriisku (wuufidmo badnaaye, ingiriisku), rag uusan weligiisba qabannin inuu jiray oo hawd cidla ah geelaa isaga haystay, meel aan waddaba gelin waddana ka bixin oo dhierteeda la mari karin oo lama-galaay ah oo ceelo biyo lahay doog laga cuno ma ahee inuu rag geel isaga haystay oo uu ku maali jiray oo loogu geli waayay. Marka geelu saasuu cajaa'ib u yahay. Sida uu addunyada ugu sarreeyo oo uu xoolaha kale uga wanaagsan yahay, waxyaalahaa weeye.</p> <p>Marka kutubteennaaba qaliyaysay oo xoolaha kale ka qaaliyaysay. “Waxa geela qaaligaa ka dhigay, qimaha uu yahaye/</p>

*Qorfa hawd ah waxaa loogu furay wuu qatimayaaye/
Qoys dheer waxaa loo lisaa sidigta qoor wiile”.*

Nin hurdaa kuma helo. Buu yiri.

Hargeysa haddaad damacday inaad u lugeyso, isagaa ku geyn geynaya, laba aagaamood baa ka buuxsaneysaa, caws waad qaadanaysaa, wixii wax kuu saarraayenna waw isaga, wixii sahayda kuu ahayna waa isaga. “Qadh-qadhe da mooye geelaad qaadday kaa noqay”.

Maxaa yeelay dhulkaa waqooyiga laga duulo ayaa waxaa loo duuli jiray dhul Adari iyo ka shisheeya, xaggaa...

Waa kii ismaaciil Mire lahaa: “Haddaan awr noo ciidan ahayn camar gaareene”, buu yiri. Awr umbaad meel kasta u raraysaa, sahaydii baad ku qaadanaysaa, ka gaabin maayo, carruurtii baad ku qaadanaysaa, bukaankii baad ku qaadanaysaa, wax walba waad ku qaadanaysaa. Marka la guuro ari iyo lò, xoolihii kale la oran maayo. Adoo xoolihii kale wata, dadkii weydiinaysaa “war reerkii xaggee degay?”, “war awrtii xaggee lagu furay?”. Reerkii oo dhan awrkaa guradiisuu ku dhanyahay. Awrkii baa reerkii deegaaminaya. Wixii roobka laga gelayay, kuwii wax lagu maalayey, kuwii wax lagu cunayey, ubadkii yar-yaraa, naftii reerka meeshay ku jirtaa.

Nin raggii hore aha oo loo faanay wuxuu yiri: “Haddaan awrkii qiimihiisa sheegi lahayn waa leysku dilayaa”. Oo sidiisa ha ahaadee iska daayaa baa la yiri.

Kiina waa kii ka maahmaahay, oo geeliisii awr dhalay, markaasay yiraahdeen geelaagii maantay awr buu wada dhalay, waa gablamay. Wuxuu yiri: “War hashaydii markii ay awr dhashay may goblantay?”. Iska tag buu yiri wax ma taqaannine. Maahmaah bay noqotay.

Waa tan la yiri nin baa xoolaha wax laga weydiiyay, ariga wax buu ka sheegay, lo’da waxbuu ka sheegay, markaasaa geela wax laga weydiiyay, markaasuu yiri: “Dee nafta wax igama weydiine xoolahaad wax iga weydiiseene”: “Geela waa nafta”. Geelu waa nafta soomaaliyeed.